

TÜRKLÜK

Milliyetçi Kültür Mecmuası

4

İÇİNDEKİLER

Tanzimat'ın yüzüncü yıl dönümü: (Türklük). Türk demokrasi tarihinin unutulmuş simalarından: Eğinli Sait Paşa: (Nazan Danışmend). İlk meşrutiyet devrinin en mühim vesikası: Hâtrât: (Mabeyn Müşiri ve Bahriye Nazırı Eğinli Sait Paşa). Türk milliyetçiliği ve felsefe sistemleri: (Peyami Safa). Orhan Şaik Gökyay'a üçüncü ders: (Hüseyin Namık Orkun). Bir zihniyet hastalığı: (İsmail Hami Danışmend). Dil inkılabına nahiv de karıştırılabilir mi?: (Osman Turan). Türk musikisi kimindir? IV, Arap musikisi - 2: (Hüseyin Sadettin Arel). Tavzihin tavzihi: (Türklük). Bibliyografya: Deđe Korkud'un Orhan Şaik Kökyay neşri üzerine tenkidî notlar: (M. Şakir Ülkütaşır).

1 Temmuz 1939

30 Kuruş

İlk Meşrutiyet devrinin en mühim vesikası:

Eğimli Sait Paşa Hâtıratı

(İkinci Abdülhamid'in ilk Mabeyn Müşiri ve Bahriye Nazırı Eğin'li Sait Paşa merhumun bu nüshamızdan itibaren neşrine başladığımız kıymetli hâtıraları, Osmanlı saltanatının son zamanlarına ve bilhassa Sultan Hamid'in ilk günleriyle İlk Meşrutiyet devrine ait en mühim ve hattâ yegâne vesikadır: O buhranlı devrin bütün büyük hâdiselerine, ilk Meşrutiyet inkilâbiyle 93 seferine ve o seferin neticesi olan Ayastefanos fâciasına hep iç yüzünden şahit olan bu doğru sözlü ve teceddütçü Türk askeri, Abdülhamid'in ilk cülûs ettiği gün Mabeyndeki vazifesine başlamış ve her günkü hâdisatı her akşam ruzname tarzında yazarak millî tarihimizin o devri için en mühim vesikayı vücuda getirmiştir. Üslûbu o zamana göre çok sadedir; âdetâ konuşur gibi yazıyor; yalnız o devrin âdet ve zihniyetince bilhassa padişahı bahsederken hürmetkâr bir ifade ile «Zat-i Şahane», «Şevketmeab» vesaire gibi bir takım ünvanlar kullanıyor: Bundan takriben üç rubu asır evvelki bir devrin tarihine ait olan bu çok kıymetli vesikanın hiç bir kelimesine dokunmamayı ilmî bir zaruret saydığımız için, biz o tâbirleri olduğu gibi muhafaza ettik.

Sait Paşa'nın bu resmî ünvanları mütemadiyen kullanmasında o zamanki zihniyetten başka ikinci bir âmîl daha var: Yazdığı defterlerin ele geçmek ihtimali... Bu ihtimali daima hesap eden Paşa, bilhassa Abdülhamid'in gözünden düşüp valilikle saraydan ve İstanbul'dan uzaklaştırıldıktan sonra, çok mufassal olan hâtıratını ihtisar etmiş ve işte bu muhtasar nüshayı saklayıp tehlikeli saydığı mufassal nüshayı refikasının ısrarı üzerine ocağa atıp yakmış! Bugün elde kalan işte bu muhtasar nüshadır ve bunda padişahı bahsederken pek ihtiyatkâr bir ifade kullanması her halde pek tabiidir.

Eğimli Sait Paşa'nın büyük oğlu Memduh Bey merhumun kızı olan Nazan Danişmend, «Hâtırat» sahibinin siyasî ve ilmî şahsiyetini bu nüshamızdaki etüdünde muhtelif vesikalarla tesbit etmekte olduğu için, o hususta ayrıca izahata hacet görmüyoruz.

Sait Paşa'nın hâtıratı kendi elyazısıyla yedi büyük defter tutuyor; bunlar muhteviyat itibarıyla üç kısma ayrılabilir: Birinci kısım merhumun Mabeyn Müşirliğinde bulunduğu devre, ikinci kısım Abdülhamid'in hüsnına uğnyarak valiliklerle Anadolu ve Suriye'ye teb'id edildiği zamana ve üçüncü kısım da kalp hastalığından dolayı İstanbul'a avdetinden vefatı tarihine kadar geçen senelere aittir. Son devir tarihimizi alâkadar eden siyasî hâdiseler tabîî hep birinci ve üçüncü kısımlardadır: Bu kısımlar o yedi defterin yalnız birincisiyle yedincisinde bulunduğundan, biz bunların sırf işte o kısımlarını neşretmekle iktifa edeceğiz).

Mukaddime

Liya olduğum halde «Tophane-i Âmile» de Tecrübe Dairesi'nde Riyaset ve gerek Avrupa'dan mübayaa olunan Krup toplarıyla, gerek Tophane fabrikalarında i'mal edilen tunç topların Çobançeşmesi'nde tecrübeleriyle iştigal etmekte iken velinimet-i bîminnetimiz padişahımız Sultan Abdülhamid Han-ı Sâni Efendimiz Hazretlerinin taht-ı saltanat-ı Osmanî'ye cülûslarından on, on iki gün mukaddem müşarünileyh Efendimiz Hazretlerinin bendegân-ı kadîmelerinden (Yusuf Bey) ile hakan-ı merhum Sultan Abdül'Aziz Hazretlerinin kurenasından (1) (Emin Bey Efendi) daire-i mezkûreye gelip suret-i mahremanede bana:

— Cümlelerin mâlûmu olduğu üzere Sultan Murat müptelâ olduğu beyin hastalığından mecnun bir halde bulunmağla Hamid Efendi Hazretleri belki bir haftaya kadar cülûs edeceklerdir; Zâtîâlinizin kemalâtını bildikleri cihetle size selâm edip «Cülûsunda kendilerini Mabeyn-i Hümayun'a alacağım» buyurdular; ne dersiniz?

diyerek efkârımı sual ettiler; ben de kendilerine:

— Hüsn-i teveccühât-ı Seniyyelerine arz-ı teşekkür ederim; lâkin Mabeyn-i Hümayun indimde hattâ bir parmak koyacak kadar sağlam derisi olmayan uyuz bir vücut gibidir: Ben öyle bir mahalle gidip kendimi de uyuz illetine müptelâ etmeği, yâni fesad-ı ahlâk ile mütehallık olmağı arzu etmem! Burası da memur olduğum işde kendilerindir; teveccühât-ı Seniyyelerine bu memuriyette iken mazhar olur isem daha ziyade memnun olurum.

cevabını verdim ve onlar da bu cevap üzerine kalkıp gittiler.

Üç dört gün mürur ettikten sonra (Yusuf) ve (Emin) beyler gene bîzim Tecrübe Dairesi'ne gelip bana:

— Sizin ifadenizi Efendi Hazretlerine arz ettik; cevaben buyurdular ki: «Ben de kendisini Mabeyn-i Hümayun'un halini ıslâh etsin için istiyorum!» haberini getirdiler. Bu cevap hakîmane olduğundan kendi kendime «Böyle bir cevap veren zat büyük ve pek âkıl olmak lâzımgelir» dediğim gibi, (Yusuf) bey ile (Emin) beye de:

— Böyle bir cevabı verebilmek pek büyüklüğe ve akla ve ahlâk-ı hamîdeye mütevakıftır; Efendi Hazretlerinin cidden ıslâhat arzusunda olduklarını ve zaman-ı saltanatlarında memâlik-i Şahanelerine kuvvet ve şevket bahşedeceklerini anladım; emirleri mucibince Mabeyn-i Hümayun'a giderim; ancak Başmabeyincilik ile değil, Mabeyn ferikliğiyle!

dedim (2). Beyler cülûstan evvelce Efendi Hazretleriyle Maslak kurbünde kâim çiftlikte görüşüleceğini söyleyip gittiler; fakat yevm-i mülâkat-

(1) Mabeyncilerinden.

(2) Sait Paşa'nın Başmabeynciliği reddederek kumandanlık şartını ileri sürmesi, her halde Sarayı askeri bir salâhiyetle ıslâh etmek istediğini gösterir. Başmabeyncilik gibi o zaman feriklikten daha mühim olan bir makamı reddetmesi tabii ancak böyle bir maksatla izah edilebilir.

tan evvel Hanım validem ve haremim Güzide Hanım ile beraber (3) Gebze'de kâin çiftliğe gidip orada ziyadesiyle terlemiş olduğumdan, avdette demiryol katarını bekler iken olkadar şiddetli soğuk aldım ki sesim bütün bütün kısıldı ve göğsümden doktor mârifetiyle bir yakı açıldığından Efendi Hazretleriyle mülâkat edemedim.

Cülûs-ı Hümayun Topkapı sarayında Kubbe altında:

11 Şâban 1293, 19 Ağustos 1292 ve 31 Ağustos 1876

günü vukubulduğundan, yevm-i mezkûrda saray-ı mezburdaki yeni köşkte ayak öpüp (4) Mabeyn-i Hümayun feriki oldum (5). Yevm-i cülûs-ı Hümayun kendi nefsimce vukubulan ve şayan-ı sebt-i sahaif olan tagayyûrat ve inkilâbatın mebdei olmağla yevm-i mezkûrdan itibaren işbu jurnalın (6) tahririne mübaşeret ettim. Bu jurnalım umumun istifade edeceği yolda olmayıp bazı vukuât-ı umumiyyeden mâadâ yalnız kendime ve gezdiğim mahallerin târifatına mahsus olduğundan, kıraatiyle olsa olsa evlâtlarım lezzetyab ve enterese olabileceklerinden, anlara bir yâdigâr olmak üzere bıraktım (7).

11 Şâban 1293 ve 19 Ağustos 1292

Mehmet Sait

Perşembe, 11 Şâban 1293 ve 19 Ağustos 1292 «Yevm-i cülûs: I»

Bu gün Sultan Abdülhamid Han-ı Sâni Hazretleri calis-i taht-ı Devlet-i

(3) Eğinli Sait Paşa, Tanzimat devrinin en münevver şahsiyetlerinden olmakla mâruf Tophane Müşiri Damat Fethi Ahmet Paşa'nın damadı ve haremi Güzide Hanım işte bu Fethi Paşa'nın kızıdır; «Hanım validem» diye bahsettiği de kaynanası, yâni Fethi Ahmet Paşa'nın ilk haremi (Şemsinur) Hanımdır: Fethi Paşa, Sultan Mahmud'un kızı (Atiye Sultan) ı bu ilk hareminin üstüne alarak damat olmuştur. Midhat Paşa ile beraber Tâif'de boğulan Damat Mahmut Paşa da Fethi Ahmet Paşa'nın (Şemsinur) Hanımdan olan oğlu ve Eğinli Sait Paşa'nın kayınbiraderidir.

(4) Osmanlı teşrifatında «Ayak öpme» merasimi vardı: ilk defa huzura kabul edilenler umumiyetle bu merasime tâbi tutulurdu; her halde bu âdetin Selçukîler devrindeki «Yer öpme = زمين بوسى» merasiminden intikal etmiş olmak ihtimali vardır.

(5) Sait Paşa'nın bir derece terfi ederek Mabeyn Müşiri olması bundan bir müddet sonradır.

(6) Paşa burada «Jurnal» keliemsini «Ruzname» mânasına kullanıyor: Bu kelimenin «Hafiye raporu» mânasiyle taammümü daha sonradır. İngiltere'de tahsil etmiş olan Sait Paşa bazan ingilizce ve fransızca kelimeler kullanmakta mahzur görmüyor: meselâ bundan biraz sonra kullandığı «enterese» kelimesi bu kabildendir.

(7) Sait Paşa bu sözlerle hâtrâtının o zaman nesredilmek üzere yazılmış olmadığını her ihtimale karşı anlatmak istiyor. Yazdığı defterlerin bir gün ele geçmek ihtimali Paşa'nın zihnini daima işgal etmiş: Gerek mufassal nüshayı yakması, gerek bu muhtasar nüshada Abdülhamid'den hürmetkâr bir ifade ile bahsetmesi hep bu endişeden mütevellittir.

Aliyye-i Osmaniyye oldular ve bana da Mabeyn-i Hümayunlarının ferikliğini inayet ve ihsan buyurdular. Resm-i biat Topkapı sarayında kubbe altında icra buyurulduktan sonra kaynım Damat Mahmut Paşa (8) ve Seryaver Mehmet Paşa ve Başmabeynci ile beni saltanat kayığına aldılar ve bana hitaben saat kaçta saray iskelesine ayak basacaklarını kaydetmekliğimi ferman buyurdular. Zırhlı Donanmay-ı Hümayundan ve sahil bataryalarından toplar endah olunduğu halde kayıkla hareket olunarak Zat-i Hazret-i Mülûkâne Dolmabahçe saray'ı Hümayununun iskelesine saat dokuza yirmi beş dakika kalarak bil'izzeti-vel-ikbâl kadem-nihâde oldular.

Gece saat bir raddelerinde (9) huzur-ı Hümayunlarına celbedip:

— Sait Paşa, Mabeyn'in her suretle ıslâhını senden isterim; Mabeynde olur olmaz adam istemem: Vakt-ü-zamana göre Mabeyn isterim!

diye emr-ü-ferman buyurdular (10) ve Başmabeynciyi celbederek:

— Mabeyn defterlerini serian tanzim edip Sait Paşa'ya veriniz! dediler.

Cuma, 12 Şâban 1293 ve 20 Ağustos 1292 «Yevm-i cülûs: 2»

Bu gün Selâmlık resm-i âlisi Eyüp-Sultan'da icra buyuruldu. Saray-ı Hümayundan Eyüp iskelesine kadar saltanat kayığında iki diz üzerinde oturmağa mecbur oldum; bundan dolayı çektiğim eziyeti mübalâğa edemem (11): Dünyada ziyadece müddet diz çökmek gibi şedit işkence olmadığını bu gün anladım. İskeleye yanaşır iken Efendimize ayağa kalkamıyacağımı arzettim: Kemal-i lûtf-u merhametlerinden müsaade buyurdular. Ba'de-s-salât avdet-i Hümayun Kâğıthane'den vukubuldu; göğsümdeki yakı hayvan üzerinde beni ziyade muztarip eylediğinden, Kâğıthane yokuşunu çıkar iken Mabeyncilerin dolmuş arabasına bindim. Akşam üzeri Saray-ı Hümayuna bilmuvasala gece Paşa Dairesi'nde kendi odamda yattım.

Cumartesi, 13 Şâban 1293 ve 21 Ağustos 1292 «Yevm-i cülûs: 3»

Bu gün hiç bir yere teşrif-i Şahane olmayıp Zat-i Şahane Efendimiz akşama kadar tebrik-i Hümayun için gelen memurin, ulemâ ve meşayih ve ecnebileri huzur-ı Şahanelerine takım takım kabul ve iltifat etmek ile meşgul oldular. Akşam üstü Efendimiz biraderleri Reşad ve Kemalüddin ve Bürhanüddin, Efendiler Hazeratı (12) ile beraber taâm buyurdular. Ba'det-taâm

(8) Yukarda (3) numaralı nota bakınız.

(9) Buradaki saatlar, o zaman kullanılan «Ezanî saat» esasına göredir: Zevâlî ve Ezanî saatlar arasında mevsime göre tehalûf olmakla beraber, umumiyetle aralarında «6—12» nisbeti vardır. Paşanın zikrettiği rakamlar ona göre hesap edilmelidir.

(10) Gerek Sait Paşa gibi Avrupa'da tahsil etmiş münevver bir askeri Mabeyn kumandanlığına getirmesinden, gerek bu gibi sözlerinden Abdülhamid'in yeni tahta çıktığı zaman ıslâhatçı görünerek efkâr-ı umumiyeyi kazanmak istediği anlaşılıyor.

(11) Yâni: «ne desem mübalâğa etmiş olmam».

(12) Bunlardan (Reşad Efendi) ikinci Meşrutiyet devrinde (Beşinci Mehmet) ismiyle tahta çıkan Sultan Reşad'dır.

saat bir raddelerinde beni hüzür-î Şehriyârîlerine celbedip biraderlerine:

— Sait Paşa'yı size takdim edeyim: Mâlûmatlı, dirayetli ve doğru bir zattir; mücerret kendim intihap ettim; hiç bir kimsenin tavsiyesiyle değildir! diyerek bir suret-i fevkalâdede iltifat buyurdular (13). Müşarünileyhim Efendiler Hazeratı dahî:

— Bunun için Efendimizi tebrik ederiz!

dediler. Bu takdimi müteakıp Efendimiz benim için bir sandalye getirtip:

— Otur Sait Paşa; biraz lâkırdı edelim!

diye ferman buyurdular; ben her ne kadar teeddüp ettimse de nihayet irade-i seniyye tekerrür ettiğinden oturmağa mecbur oldum. Bazı ıslâhat-ı memlekete dair mükâleme olunduktan sonra bir Meclis-i Meb'usan teşkili hakkında olan mütalâatım sual buyuruldu. Ben de tamamen icray-ı adalet kabil olmadığında devletın «Konstitüsyonel» usulünde olması elbette müreccah olduğuna dair ağır ağır beyan-ı efkâr eylediğimde fevkalâde ızhâr-ı mahzu-ziyet edip iltifat buyurdular. Muahharen Paşa Dairesi'ndeki odama çekildim (14).

Böyle fatin ve mültefit ve ahlâk-ı hamîde sahibi değil bir padişah, hattâ arkadaşlarım ve dostlarım meyanında bile görmedim; evsaf-ı cemilesini ve hüsn-i ahlâkını hiç bir kimse kalen ve kaleme ifade ve beyana muktedir değildir. Bu ifadem mübalâğa görünür, lâkin değildir, söylediğim hakikattir. Sultan Abdülhamid Efendimize olkadar mahabbet edip meftunu oldum ki bundan evvel bu mertebe mahabbet hissetmemiş idim; kendisinin yoluna benim için can feda etmek hiç bir şey değildir; kimsede görülmiyen hüsn-i

(13) Maiyyetine aldığı kimseleri kendisine minnettar etmek için böyle söylemek Abdülhamid'in âdetiydi: Nitekim sonraları Tahsin Paşa'yı Mabeyn Başkâtipliğine tayin ettiği zaman ona da aynı şekilde sözler söylemişti; Tahsin Paşa, 1931 de basılan hâtrâtının 6 ncı şahifesinin 2 nci sütununda bu sözlerin mânasını şöyle anlatır: «Sultan Hamid'in bana yeni vazifemi tebliğ ederken (Sizi kendim intihap ettim) demekten maksadı şu idi: (Siz vazifenizi hiç bir tarafın tavsiye ve himayesine, hiç bir makamın iş'ar ve in'hasına medyun değilsiniz. Bu lûtfu münhasıran benden gördünüz. Binaenaleyh benden başka mercîiniz, benim irademe inkıyattan başka gayeniz olmayacaktır). Sultan Hamid için bu bir siyasetti. Her kesin kendisine ve makam-ı saltanata merbut ve minnettar yaşadığını isterdi». Abdülhamid'in Eğinli Sait Paşa'ya söylediği söz, işte bu mânada bir sözdü.

(14) Öyle anlaşılıyor ki Abdülhamid daha saltanatının üçüncü günü Sait Paşa'yı hiç belli etmeden, çok ustaca imtihana çekmiş: O zaman henüz mutlakıyetçiliği meydana çıkmamış olan o kurnaz padişaha karşı bu saf askerî meşrutiyetçiliğini böyle açıktan açığa meydana vurması tabii çok mertçesine bir cesaret. Paşanın bu hulûsuna mukabil, padişah kendi düşüncesini hiç belli etmiyor: O yalnız bol bol iltifat etmekle iktifa ediyor! Bizce Sait Paşa'nın ilerde göreceğimiz sukutunun hakiki sebebi işte bu imtihanda aldığı fena nottan ibarettir: Fakat paşa o zaman bu vaziyetin farkında olmadığı için padişaha minnettar oluyor ve gördüğü iltifatı hakiki bir takdir eseri zannederek yeni padişahu bol bol medhediyor!...

ahlâkı ve iltifat-ı Mülûkâneleri beni cismen ve ruhen kendisine esir etmiştir (15).

Pazartesi, 15 Şâban 1293 ve 23 Ağustos 1292 «Yevm-i sülûs: 5»

Bu gün Zat-i Şahane Efendimizin saat beş buçukta Dolmabahçe saray-ı Hümayununda bir kız evlâdı vücut buldu: ismini (Fatma Naime) tesmiye buyurmuşlar; Cenab-ı Hâlık atvel-i ömr ile muammer buyursun (16).

Perşembe, 18 Şâban 1293 ve 26 Ağustos 1292 «Yevm-i cülûs: 8»

Bu gün, yâni cülûs-ı Hücayunun haftasında Kılıç alayı resm-i âlîsi icra buyuruldu. Saltanat kayığına râkiben Dolmabahçe saray-ı Hümayunundan saat beş buçukta Eyüp-Sultan'a müteveccihen hareket olundu. Gerek kayıklar ve vapurlarda ve gerek tâ Eyüb'e kadar olan sevhilde alay-ı vâlâyı seyr-ü-temâşâ için tecemmü etmiş olan ahalinin kesreti hayretbahş-i ukul idi. Ayyansaray açıklarında iken Efendimiz tebessüm ederek:

— Maşallah ne kadar kalabalık var!

buyurdular; ben de:

— Evet Efendimiz, ahali kullarınız bu asırda bir daha böyle bir alay görmeyeceklerini hissettiklerinden cümlesi Efendimizi görmeye gelmişler! dedim. Efendimiz bu cevaptan memnun olduklarından:

— Teşekkür ederim!

buyurdular. Eyüp câmi'i şerifinde öğle namazı eda ve Hazret-i Halid türbesinde seyf kuşanmak resmi icra olunduktan sonra bilcümle vükelâ ve memurin-i Devlet alay-ı vâlâyı teşkil ederek Efendimiz ve kâffe-i saray bendegânı dahî esplere süvar olarak (17) câmi'i mezkûrdan 6,25 de hareket ettik; Eğrikapı'dan bilmürur maşatlığın karşısında ve bizim sağ tarafımızda bilcümle süferay-ı ecnebiyye çadırları bulunduğundan Zat-i Şahane Efendimiz beni selâm-ı Şahane ile elçilere gönderdi; ben de hayvandan inip sairlerine tebliğ olunmak üzere iltifat-ı Şahaneyi İngiltere sefiri (Sir Henry Elliot) a söyledim; pek memnun ve müteşekkir oldular.

Edirne kapısından mürur olunarak Sultan Selim türbesine saat 7,50 de muvasalat birle Efendimiz cedd-i emcedleri ve pederleri Sultan Mecid Hazretlerini ziyaret ettikten sonra oradan saat 9,5 de hareket olundu; Fatih Sultan Mehmet türbesine 9,25 de muvasalat olunarak müşarünileyh Hazretleri dahî ziyaret olunduktan sonra gene alay ile hareket ve Hırka-i Saadet'e saat tamam 10,15 de muvasalat ve burada üç çeyrek miktarı tevakkuf olunarak

(15) Paşa'nın bu tumturaklı medhiyesi, her halde mutlakıyetçi padişahın ona kendisi gibi meşrutıyetçi görünmiye muvaffak olduğunu gösteriyor. Bununla beraber, daha sonraları bu ilk gafletinin farkına varan Sait Paşa tedricen lisan değiştirerek medihten tenkide geçiyor: bu kanaat istihalesi gittikçe anlaşılacaktır.

(16) Naime Sultan.

(17) Abdülhamid ilk zamanları hep atla dolaştığı halde sonraları arabaya binmiştir.

saat 11 de hareket buyuruldu. Topkapı saray-ı Hümayunu iskelesinden saltanat kayığına râkiben Dolmabahçe saray-ı Hümayununa saat 11,30 da avdet-i Hümayun oldu. Tâ Eyüp'den Bâb-ı Hümayun'un içerisine kadar güzergâhımızın iki tarafında gerek yerli islâm ve hıristiyan ve gerek ecnebi ahali olkadar çok idi ki mübalâğa edemem: Hemen beş altı yüz bin seyirci var idi diyebilirim.

Cuma, 19 Şâban 1293 ve 27 Ağustos 1292 «Yevm-i cülûs: 9»

Bu gün selâmlık resm-i âlisi Dolmabahçe'de kâin Valide Sultan câmi'i şerifinde icra buyurulup ba'de-s-salât Zat-i Şahane Efendimiz gene saray-ı Hümayuna avdet buyurdular (18).

Pazar, 21 Şâban 1293 ve 29 Ağustos 1292 «Yevm-i cülûs: 11»

Bu gün Yenipazar cihetine (19) sevkolunacak olan ve Taşkışla'da bulunan ikinci Ordu tâlî Redif taburlarından iki tabur asâkir-i Şahâneye bâ-irâde-i seniyye selâm ve iltifat-ı Mülûkâneyi tebliğ etmek için mezkûr kışlaya gittim. Taburlar kışla kapısı haricinde safbeste-i selâm oldukları halde iltifat-ı Şahaneyi söyledikten sonra bir nutuk irad edip Mabeyn-i Hümayun'a avdet ettim.

Cülûs-ı Hümayundan evvel Bulgaristan hâdisesi zuhur etmiş olduğu gibi, Devlet Sırbistan ile dahî muharip idi. Bu cihetle Zat-i Hazret-i Padişahî memâlik-i Şahanelerini hakikaten fevkalmüşkil bir halde buldular. Seyyat-ı sabıkanın islâhına çalışmaktan bir an hâlî vakit bulamadılar; lâkin cülûs-ı Hümayunlarını müteâkıp «Alexinatz = Aleksinaç» zaptedildiğinden, Sırp muharebesine netice verilerek Bâb-ı Âlî Sırbistan'a olan tekâlifin müzakeratiyle meşgul olmakta idi (20).

Pazartesi, 22 Şâban 1293 ve 30 Ağustos 1292 «Yevm-i cülûs: 12»

Bu gün Rusya imparatorunun isim günü olduğundan, taraf-ı Hazret-i

(18) Biz bu hâtıratı hiç değıştirmeden olduğu gibi neşrettiğimiz için, Selâmlık merasimine ait ehemmiyetsiz kayıtlarına bile dokunmak istemedik.

(19) O zaman Bosna vilâyetine tâbi olduğu halde 1878 Berlin muahedesinde Türkiye'ye bırakıldığı için «Yenipazar» ve «Taşlıca» isimleriyle iki sancağa ayrılıp Kosova vilâyetine ilhak edilen eski «Yenipazar» sancağı.

(20) Burada bahsi geçen «Aleksinaç», eski Sırbistan'ın cenubunda, Belgrad'ın 125 kilometre cenubuşarkisinde ve «Morava» nehrinin sağ sahilinde bir kasabadır: Kırım muharebesine nihayet veren 1856 Paris muahedesindenberi Osmanlı hâkimiyetinde bir prenslik şeklini muhafaza eden Sırbistan, 1876 daki Bosna-Hersek isyanında istiklâl için silâha sarılmış, fakat Türk ordusuna mağlûp olmuştu: İşte bu sefer esnasında Müşir (Ahmet Eyüp Paşa) merhumun zaptettiği yerler içinde, Sait Paşanın burada bahsettiği «Aleksinaç» kasabası da vardı. Fakat hâtıratın bundan sonraki kısımlarından da anlaşılacağı gibi, Bâb-ı Âlî bu zaferden istifade edemedi: Rusya'nın müdahalesi 93 harbine sebep oldu ve bu harbe Sırbistan da iştirâk etti; Sait Paşanın «Fevkalmüşkil» dediği buhranlı vaziyet, 93 harbine doğru giden işte bu müşkil vaziyetti.

Mülûkânededen liecl-it-tebrik alay üniformamı lâbis olduğum halde Büyük-dere'de kâin Rusya sefarethanesine i'zam buyuruldum. Orada lâzımgelen resm-i tebriki ifa ettikten sonra araba ile saray-ı Hümayuna avdet ettim.

Akşam üstü melbusat akçası olmak üzere Efendimiz 250 lira atıyye-i Şahane ihsan buyurdular (21).

Çarşamba, 24 Şâban 1293 ve 1 Eylül 1292 «Yevm-i cülûs: 14»

Devlet-i Aliyye'nin Sırbistan'a olan tekâlifinin ekserisini düvel-i ecnebiyye süferası kabul etmediklerinden, Zat-i Hazret-i Şehriyârî Bâb-ı Âlîlerine muavenet etmek niyyet-i hâlisesiyle evvel emirde İngiltere sefirini irzâ etmek üzere beni min-gayri-resmin sefarethaneye gönderdiler (22). Ben akşam ezanında sivil kıyafetinde olduğum halde bir kira arabasına râkiben Mabeyn'den hareket edip gece Tarabya'da sefarethaneye gittim (23). (Sir Henry Elliot) a tekâlif-i Devlet-i Aliyye'yi kabulde mümanaat etmemesine dair sözler söyledim; mumaileyh dahî kabul etti. Gece saat üçte saray-ı Hümayuna avdet ettim. Zat-i Şahane Efendimiz Harem-i Hümayun'da olduklarından avdetimi haber verdirdim; Efendimiz beni Harem-i Hümayun'a celp buyurup bir buçuk saat kadar lakırdı ettiler.

Kızların gayet âlâ mızıkâ çalmakta olduklarını işitmekte idim ve nihayet saat dört buçukta Paşa Dairesi'nde kendi odama gittim.

Perşembe, 25 Şâban 1293 ve 2 Eylül 1292 «Yevm-i cülûs: 15»

Bu gün Zat-i Şahane Efendimizin Hırka-i Saadet'de «Sakal duası»
(Devamı var)

(21) Bugün bize fena görünen bu «ihsan» meselesi eskiden rütbe ve nişan gibi şerefli bir mükâfat sayılırdı: Hattâ tıpkı rütbe ve nişan alanlar gibi «ihsan» alanlar da tebrik edilirdi! Eski tarihlerle kasidelerde bazı hükümdarlar medhedilirken «İhsanı bol» olmak meziyetlerinden de bahsedilir: Meselâ (Bâki) nin mersiyesinde (Kanunî) nin:

Kemter gedâyı âz atâsı kılurdu bây
Bir lûtfu çok mürüvveti çok pâdişâh idi

beytiyle medhedilmesi işte bu telâkkiden dolaydır. Son Osmanlı padişahları içinde bilhas-sa Abdül'Aziz, ihsanı israf derecesine çıkarmış olmakla meşhurdur. Eli sıkı olan Abdülhamid ona nisbetle çok mümsik davranmıştır. Her halde o zaman ihsan almış bir kimseyi bu zamanın zihniyetiyle tenkit etmek haksızlık olur. Zaten Sait Paşanın büyük bir yekûn tutmayan ehemmiyetsiz bir ihsanı hâtrâtına geçirecek kadar ehemmiyetli bulması işte bu eski telâkkiden dolaydır.

(22) Abdülhamid'in yeni cülûs ettiği zaman Rus siyasetine karşı İngiliz siyasetine istinat etmek istediği burada da görülüyor: Zaten Eğimli Sait Paşa gibi İngiltere'de tahsil etmiş bir zatı Mabeyne alması yalnız Türkiye'deki teceddütçülere karşı teminat mahiyetinde değil, aynı zamanda onun vasıtasıyla İngiltere'nin müzaheretini temin gayesine de mâtuftu. Sultan Hamid'in Alman siyasetine temayülü daha sonra başlamıştır.

(23) Ortalık karardıktan sonra sivil kıyafetle ve kira arabasıyla gitmiş olmasına göre, Padişahın Paşayı gizli gönderdiği anlaşılıyor.